

Prva knjiga o frazemima Gorskoga kotara

Marija Malnar Jurišić. 2023. *Frazeologija govora Tršća u Gorskome kotaru s opisom govora i rječnicima*.
Čabar: Ogranak Matice hrvatske. 314 str.

Gorski kotar do druge je polovice 20. st. u dijalektološkoj literaturi bio svojevrsna *terra incognita*. Izuzev radova Rudolfa Strohala koji je goranskim govorima prilazio na sebi svojstven način, a čije su teze i metodologije istraživanja u znanstvenoj zajednici nerijetko osporavane, tek se 60-ih godina prošloga stoljeća, pojavom Pavla Ivića, a kasnije i Vide Barac Grum, Božidara Finke i Josipa Lisca, javlja interes za idiome koji i danas istovremeno pokazuju i lokalne specifičnosti i uklopljenost u sustav hrvatskoga jezika. Premda većinom kajkavski, goranski govori nisu uključeni u prve kajkavološke studije pa ih ne nalazimo u Ivšićevoj podjeli, a i u kasnijim klasifikacijama kajkavska je grupa goranskih govora zbog nedostatnih istraživanja genetski i tipološki različito interpretirana. Riječ je o geografski malom području na kojem su smješteni govori svih triju narječja hrvatskoga jezika i samim time ne promatramo ih kao izolirane oaze već kao idiome koji uglavnom, u većoj ili manjoj mjeri, odražavaju brojne međudijalekatske i međunarječne kontakte. Kraj prošloga stoljeća hrvatsku je filologiju obilježio snažan zamah u razvoju dijalektne frazeologije, zahvaljujući radovima Jele Maresić i Mire Menac-Mihalić. Ukorak s tom pojavom stasaju i nova imena na dijalektološkoj sceni kojima je upravo goranska jezična slika u istraživačkome fokusu. Jedno od njih je Marija Malnar Jurišić koja je ljubav prema rodnom govoru i svemu zavičajnome spojila sa znanstvenim interesom. Nakon više znanstvenih radova posvećenih zapadnogoranskim kajkavskim govorima te temama iz hrvatske dijalektne frazeologije uopće, 2023. objavila je knjigu koja kajkavski goranski govor Tršća prikazuje iz frazeološke perspektive. Odabir domaćega nakladnika, Ogranak Matice hrvatske u Čabru, koji i inače niže uspjehe u objavljivanju djela zavičajne tematike, ukazuje na snažno identificiranje autorice s goranskim identitetom. Ta se povezanost kao *leitmotiv* provlači od korica do korica, ne umanjujući znanstvenu vrijednost ovoga naslova koji nam po prvi put podastire goransku frazeološku građu, obrađenu prema aktualnim uzusima hrvatske dijalektologije i frazeologije.

Već i sam naslov djela – *Frazeologija govora Tršća u Gorskome kotaru s opisom govora i rječnicima* – govori da je riječ o knjizi, ugrubo gledajući, dvodijelne strukture. Dijalektološki opis govora Tršća na razini fonologije i morfologije, uz prikaz dosadašnjih spoznaja o čabarskim i zapadnogoranskim kajkavskim govorima te o povijesti samoga mjesta čini tako najveći dio uvodnih

poglavlja. Tekst se dalje nastavlja sažetim prikazom razvoja hrvatske frazeološke misli u 4. poglavlju, s posebnim naglaskom na početke dijalektne frazeologije i najznačajnija djela koja su obilježila tu relativno mladu disciplinu.

Analiza tršćanskih frazema u 5. poglavlju otvara se pregledom ovjerenih frazemskih inačica. Prema brojnim priloženim primjerima, frazemi u analiziranu idiomu variraju na svim jezičnim razinama i svaka inačica svjedoči nekoj jezičnoj inovaciji. U temelju većine njih leže alternacije uzrokovane novijim inodijalektalnim utjecajima ili promjenama uvjetovanim dobnom diferencijacijom ispitanikā. Očekivano, to je najrazvidnije u leksiku, no i u ostalim tipovima inačica jasno se vidi napuštanje starih kajkavskih značajki i preuzimanje novih. Zoran je primjer takve situacije uporaba vokativa imenice Bog s relacijskim morfemom *-e*, što je u suprotnosti s uobičajenim oblikom kajkavskoga vokativa s nulnim morfemom: *Daj Bōk da srīčnu prīdejo!* ~ *Daj Bōže da be se xitru pavārnū!*

U strukturnoj analizi frazema kao najplodnijima pokazale su se sveze riječi, i to glagolske i imeničke, što korespondira sa strukturom frazema i u drugim hrvatskim mjesnim govorima. U manjoj mjeri potvrđeni su frazemi koje je dosadašnja literatura poznavala terminom fonetska riječ, a autorica ih navodi kao minimalne frazeme (tip za *inat*, *pa istine* i sl.). U ovom dijelu knjige slijede još sintaktička i semantička analiza te prikaz međufrazemskih odnosa. Četvrta se cjelina petoga poglavlja bavi još i najčešćim sastavnicama tršćanskih frazema. Na prvom su mjestu tako somatizmi, nazivi za životinje (najčešće domaće), bibliizam Bog te sastavnice koje autorica naziva realijama – nazivi uporabnih predmeta koji čine život goranskoga čovjeka (sjekira, nož, britva) te nazivi biljaka koje rastu u goranskim šumama i vrtovima (breza, bukva, kruška). Sve navedeno upućuje na već uočen obrazac nastanka frazema: da bi usporedio jednu pojavu s drugom ili samo se kreativno izrazio, čovjek koristi one pojmove koji su mu fizički i emotivno bliski, koji oslikavaju antropocentričnu sliku svijeta (što je slučaj s velikom skupinom somatskih frazema) i koji su zrcalo njegove svakodnevice.

U kajkavskoj dijalektnoj frazeologiji razvoj ideja o motiviranosti frazema i frazeološkome značenju kretao se od teorija koje su bile aktualne koncem prošloga stoljeća i koje su frazeološko značenje promatrale kao arbitrarno do novijeg doba kada se u duhu uzleta kognitivnih pristupa frazeološko značenje promatra kroz prizmu motiviranosti i misaonih procesa na temelju kojih se formira ustaljena veza između koncepata. Istraživanja motiviranosti i značenja kajkavskih frazema još uvijek se provode rubno, a od stilskih sredstava spominje se najčešće metafora kao krovno stilsko sredstvo u procesu frazeologizacije. Metafora se pokazala plodnim alatom i u frazeologizaciji prikupljenih frazema iz govora Tršća, što je razvidno iz konceptualne analize frazemā provedene u zadnjem dijelu šestoga poglavlja. Velik broj frazema koji su strukturno i motivacijski podudarni upućuje

na zajedničko ljudsko kolektivno iskustvo, s obzirom na to da se većina njih, s različitim lokalnim fonološkim obilježjima, pojavljuje i u drugim hrvatskim mjesnim idiomima. U ovoj su knjizi podijeljeni na dvije velike skupine – one koji se odnose na čovjeka i one koji se ne odnose na čovjeka. U prvoj skupini dominiraju izričaji tročlane poredbene strukture motivirani različitim polazišnim slikama, a generalno izražavaju čovjekov odnos prema svemu što ga okružuje, njegovo poimanje svijeta te njegove vrline i slabosti: *jemet kakušjo (kurjo) pamet, Bug ję zių (pazvov) k sjębe kaga, priden ko ajngel, pejan ko lętvā*. Frazemi koji se ne odnose na čovjeka (*ko grom, jemet čęga [dnarju] ko buata* i dr.) malobrojniji su, no imaju također značajan doprinos u slikovitom prikazu životnih situacija.

Šesto se poglavlje bavi rasprostranjenošću frazemā, odnosno uvriježenom stratifikacijskom razdiobom (prema radovima Mire Menac-Mihalić) na četiri velike skupine: internacionalne frazeme, frazeme karakteristične za grupu jezika, potom za cijeli hrvatski jezični sustav te one koji su karakteristični samo za dio tog sustava. U potonjoj su skupini frazeolozima najzanimljiviji lokalni frazemi, oni koji su u optjecaju među relativno malim brojem govornika i koji su svojstveni jednom govoru (ili više susjednih govora). Oni su zbog nerijetko neprozirne motivacije ujedno i najizazovniji u tumačenjima frazeološke motivacije, obiluju mikrotoponimima i antroponimima, a podrijetlo je najčešće poznato samo najstarijim kazivačima. Takvi tršćanski frazemi poticaj su stoga za daljnja istraživanja njihove eventualne šire lingvogeografske slike, a sami po sebi izrazom su visoko razvijene jezične kreativnosti i životna iskustva u lokalnoj zajednici: *gmazan ję kedu da buapke uotpadajo od njęga* (u značenju: jako je prljav *tko*), *jeskat ko Krajnc kuajna* (u značenju: tražiti nešto nakon što je već pronađeno). Sedmo se poglavlje dijeli na dva potpoglavlja u kojima se analizira pasivni leksik u frazemima s jedne te novije leksičke jedinice s druge strane. Kao što je prethodno spomenuto, izvanjezična zbilja sa svim povijesno-društvenim okolnostima ovdje se najjače iskazuje u zamjenama pasivno → aktivno, što je u knjizi lijepo ilustrirano na sinonimskome frazeološkom nizu, pri čemu leksem *fekir* predstavlja arhaizam, a leksemi *lipa* i *kuna* odrazom su suvremene predmetne stvarnosti: *nę jemet ni fekirja ~ nę jemet ni felirja ~ nę jemet ni ficka ~ nę jemet ni kunę ~ nę jemet ni lipę*. Sudeći prema ovom primjeru i prema novom monetarnom sustavu u Hrvatskoj, buduća će istraživanja vjerojatno pokazati da su već i leksemi *kuna* i *lipa* dijelom ne samo društveno-političke, već i jezične povijesti.

Poglavlja 8. – 13. leksikografskoga su karaktera. U osmom se poglavlju (naslovljenom *O Rječniku frazema*) objašnjavaju leksikografski postupci primijenjeni u izradi frazeološkoga rječnika. Time se obrada približava širem krugu čitatelja, čineći uporabu djela jednostavnijom i pristupačnijom.

Rječnički se članak sastoji od nadnatuknice, natuknice, značenja i rečeničnoga primjera. Nadnatuknicu čini kanonski oblik riječi (slijedeći uvriježen redoslijed uvrštavanja u frazeološkim rječnicima s obzirom na vrstu riječi), a natuknicu potvrđeni frazemi s nadnatuknicom u sastavu. Sva su oprimjerenja akcentuirana i donesena u dijalektološkoj transkripciji, što je dijalektolozima od velikoga značaja u formiranju predodžbe o fizionomiji samoga govora. Sâm *Rječnik frazema* obasiže najveći dio knjige. Čitamo ga kao leksikografsko djelo, ali i kao djelo koje svjedoči životu goranskoga čovjeka u prošlosti i sadašnjosti, njegovoj težnji da se izražava 'ljepše', duhovitije i zagonetnije te djelo koje svjedoči dubokim promišljanjima o uzročno-posljedičnim vezama u životu. Nakon *žulce* (posljednje nadnatuknice s frazemom *trist se ko žulca*) slijedi *Rječnik istoznačnih i blisko značnih frazema*, čije su metode sastavljanja objašnjene u prethodnom, 10. poglavlju. Kako autorica apostrofira na samom uvodu u prikaz leksikografskih koraka, »u *Rječniku istoznačnih i blisko značnih frazema* prikupljeni su frazemi grupirani prema značenjima« (str. 227). Nadnatuknicu u ovom rječniku čini koncept koji okuplja frazeme istoga frazeološkoga značenja, a kako to izgleda u samom abecedariju prikazat ćemo na primjeru nadnatuknica BESKORISTAN i BESPOMOĆNOST:

BESKORISTAN biti beskoristan, nesposoban; onemoćati, osjećati se loše **bet za neč** ★ jalov (beskoristan) posao, nikakve koristi od *čega*, ono što se radi samo da prođe vrijeme **trla baba lan da joj projde dan**

BESPOMOĆNOST ništa se ne može promijeniti /izraz bespomoćnosti/ **tak je,** **kok je** ★ treba se pomiriti s onim kako je, ništa se ne može promijeniti /izraz bespomoćnosti/ **kok je, tak je.**

Na koncu, posljednje je poglavlje *Tršćansko-standardnojezični rječnik manje poznatih riječi* (iz *Rječnika frazema*) čiji su leksikografski koraci u obradi također prethodno prikazani u 12. poglavlju. Zbog izrazite fonološke razvedenosti govora Tršća, ali i leksičke razlikovnosti koju taj govor pokazuje u usporedbi s drugim (ne)kajkavskim govorima, Rječnik će poslužiti kao prijeko potreban pomoćni tekst u korištenju cjelokupne knjige. Bez obzira na dijalektnu pripadnost, vraćat će mu se i starije, a napose mlađe generacije korisnika.

Čabranski govori poznati su i u hrvatskoj dijalektologiji i u javnom prostoru kao nematerijalno kulturno dobro Republike Hrvatske. Uz svu specifičnost koja ih resi na svim jezičnim razinama, za očuvanje dodijeljena statusa potreban je trud ljudi s terena koji će i nakon stjecanja tog počasnog naziva kroz mnogobrojne aktivnosti raditi dalje. Ovaj je Rječnik dokaz tomu. Njegov je potencijal velik, a u svjetlu novijih jezičnometodičkih nastojanja da se lokalna jezična baština približi i najmlađem uzrastu (što je također jedan od uvjeta u procesu proglašenja kulturnim dobrom), vjerujemo da će naći zasluženo mjesto na policama goranskih škola i

u programima zavičajna karaktera kao važan izvor dijalektoloških i frazeoloških podataka. Hrvatska dijalektna frazeologija i dijalektna leksikografija već su u najavama stvaranja ovoga djela prepoznale vrijednost koju će donijeti, a njegovo je objavljivanje opravdalo sva očekivanja.

Marina Marinković